

Чинники та мотиви європейської інтеграції України

Фелікс Барановський,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології

Східноукраїнського національного університету

ім. В. Даля

Проблема взаємовпливу та взаємозалежності євроінтеграції України та її демократичного розвитку робить одним із важливих напрямів наукового пошуку визначення мотиваційних складових євроінтеграційних процесів. Декларований Україною курс на інтеграцію в Європу вимагає формування європейських стандартів як в політиці, так і в економіці країни. Автор статті робить спробу проаналізувати політичні та соціально-економічні аспекти, які обумовлюють чинники та мотиви європейської інтеграції України, дослідити принципи їх взаємозв'язку, виявити перешкоди на шляху цього процесу та визначити засоби їх подолання.

Цілісність європейської цивілізації та необхідність приєднання до неї України стали важливими аспектами наукових досліджень у зв'язку з загостренням деяких загальних проблем розвитку західної цивілізації в цілому та її взаємодії з рештою світу. Ці проблеми обумовлюються характерними рисами сучасного етапу розвитку світової цивілізації:

- людство вступило у тривалий період підвищеної нестабільності і гострих конфліктів, що ставлять під загрозу глобальний мир та безпеку;
- у світі набирає сили екстремізм, крайнім вираженням якого є міжнародний тероризм, безпрецедентний за своїми масштабами, організованістю, жорстокістю. Нині від терористичних акцій не застрахована жодна держава;
- рушійною силою новітньої доби знову стають націоналізм і релігія, які заповнюють ідейний вакуум, що виник в результаті дискредитації політичних ідеологій ХХ століття. Внаслідок свого ірраціонального характеру ці обидві форми суспільної свідомості містять у собі великий потенціал агресивності і радикалізму;

• після завершення біполярного протистояння на перший план вийшли інші лінії розмежування в світі: між багатими і бідними країнами, між країнами, які тією чи тією мірою адаптувалися до нових умов розвитку світової економіки, і країнами, що не зуміли вписатися в нову динаміку розвитку, між державами, що належать до різних цивілізацій.

Вирішальне слово як в боротьбі проти міжнародного тероризму, так і у розв'язанні глобальних проблем належить демократичним розвиненим державам та їх об'єднанням, які, поза сумнівом, перебувають у zenіті своєї потужності.

Стосовно країн, що розвиваються, то вони взяли на озброєння досвід країн розвинутої демократії щодо будівництва ринкової економіки, становлення політичної системи та державного управління тощо. Зокрема, вплив демократичної моделі розвитку значно поширився на постсоціалістичні країни Центральної і Східної Європи.

Одним з найважливіших чинників, що сприяли євроінтеграційним процесам, є високорозвинена ринкова економіка. Без високорозвинутого промислового потенціалу неможливі внутрішньогалузева кооперація і торгівля. Перші об'єднання в Європі зародилися в період, коли вона тільки відходила від жахливих наслідків війни. Однак навіть в умовах руїни майбутні члени ЄС були провідною в індустріальному плані частиною континенту і посідали за цим показником друге місце у світі. Інтеграція була необхідна для того, щоб зміцнити виробничу потугу, а не створювати її вперше.

„Історія інтеграційних зусиль у Західній Європі та інших регіонах світу показала, що взаємне тяжіння й зрощування національних господарств ринкового типу можливі лише за умов досягнення ними досить високого рівня техніко-економічного розвитку, коли в структурі виробництва країн-партнерів переважає обробна промисловість... І навпаки, інтеграція об'єктивно протипоказана країнам аграрно-сировинного профілю, які виробляють не стільки взаємодоповнюючі, скільки конкуруючі одне з одним продовольчі товари, паливо, сировину тощо” [1]. Країни, що експортують продукцію з невисоким ступенем обробки, об'єктивно не зацікавлені у взаємній торгівлі, а отже й інтеграції. Конкуруючи між собою, вони, по суті, не мають мотивів для взаємного зниження митних бар'єрів і відкриття ринків.

Тільки спеціалізація й, відповідно, кооперація в технічно складних виробництвах міцно прив'язує партнерів одне до одного. Якщо різні країни є ланками єдиного технологічного ланцюга, відносини між ними можуть витримати найжорстокіші політичні шторми. Результатом такої взаємозалежності є інтенсивний розвиток не стільки міжгалузевої, скільки внутрішньогалузевої торгівлі. Якщо у період формування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) у всіх його членів частка внутрішньогалузевої торгівлі в загальному товарообігу з

партнерами становила від 40 до 60 %, то вже у перші роки існування ЄС вона в більшості країн коливалась від 60 до 80 % [2]. Основою інтеграції є економічна доцільність, природне прагнення до розвитку. Отже, немає нічого дивного в тому, що услід за розпадом СРСР колишні його республіки почали переорієнтовувати зовнішню торгівлю на більше розвинених сусідів.

Чому ринкова економіка важлива для інтеграції? Справа в тому, що інтеграція між регіонами або країнами з ринковою економікою розвивається за рахунок зв'язків між компаніями та корпораціями, які утворюють довгі виробничі ланцюги на території багатьох країн. Павутина корпоративних відносин, що виникає з них, по суті, непідвладна урядам, які не можуть порушити або переорієнтувати торговельні й фінансові потоки, що існують, й здатні впливати на них лише непрямым чином.

На момент створення Європейських співтовариств всі держави, що брали участь у них, уже мали за плечима два століття розвитку в умовах ринкової економіки. У ринкових традицій і правової держави були глибокі корені. До них пристосувалося й звикло населення, культура ринкових відносин давно стала невід'ємною частиною національної культури. Стосовно економічної інтеграції, то вона полягає у взаємодії та взаємному пристосуванні національних господарств різних країн, що веде до їх поступового економічного злиття.

У країнах, що беруть участь у міжнародній економічній інтеграції, звичайно відбувається прискорення темпів економічного зростання, зниження інфляції, підвищення зайнятості та інші позитивні економічні зрушення, що здійснює певний стимулюючий вплив на інші країни. Наприклад, демонстраційний ефект виявився найбільш яскраво в бажанні деяких східноєвропейських країн якомога швидше стати членами Європейського Союзу, навіть не маючи для цього скільки-небудь серйозних економічних передумов.

Важлива особливість інтеграційного етапу розвитку економічного співробітництва зацікавлених країн полягає в тому, що воно обов'язково припускає політичне рішення сторін про широкий розвиток міжнародної виробничої кооперації.

Міжнародна економічна інтеграція, або реальна інтернаціоналізація виробництва в регіональному масштабі, у своєму розвитку долає ряд щаблів:

- зона вільної торгівлі, в умовах якої країни-учасниці обмежуються скасуванням митних бар'єрів у взаємній торгівлі;
- митний союз, обов'язковою умовою якого є скасування мит і кількісних обмежень у взаємній торгівлі країн-учасниць, встановлення єдиного митного тарифу, спільна торговельна політика стосовно третіх держав;
- спільний ринок, в межах якого ліквідуються бар'єри між державами

не тільки у взаємній торгівлі, але й для вільного переміщення послуг, капіталів і громадян;

- економічний союз, що означає утворення єдиного ринку без кордонів і передбачає, на додаток до вищезазначених інтеграційних заходів, здійснення державами-учасницями скоординованої єдиної макроекономічної політики і створення системи колективного регулювання соціально-економічних процесів у регіоні. Економічний союз формується одночасно з валютним, що передбачає фіксацію валютних курсів і в перспективі запровадження єдиної грошової одиниці;

- політичний союз, що припускає погоджену зовнішню політику, а також узгодження дій у сфері безпеки, внутрішніх справ і юстиції.

У всіх цих ступенів (або видів) інтеграції є спільна характерна риса — між країнами, що вступили до того чи того типу інтеграції, усуваються певні економічні бар'єри. В результаті в межах інтеграційного об'єднання складається єдиний ринковий простір, де розгортається вільна конкуренція і де під дією ринкових регуляторів (цін, відсотків тощо) виникає ефективніша територіальна й галузева структура виробництва. Завдяки цьому всі країни виграють, оскільки підвищується продуктивність праці й заощаджуються витрати на митний контроль.

Водночас треба зазначити, що у відносинах співробітництва завжди є елемент конкуренції, активного захисту власних, себто національних, інтересів, але без крайніх, насильницьких форм. Інтеграцію в такому сенсі розглядають як вищу форму співпраці, як процес, що має тенденцію до заміни розрізаних міжнародних взаємодій між незалежними одиницями, новими широкими об'єднаннями.

Розвиток інтеграційних процесів, зокрема політичної інтеграції, зумовив розрізнення таких понять, як співробітництво та інтеграція: інтеграція передбачає інституціалізацію кооперативних взаємодій, вироблення спільної політики та передачу державами-учасницями спільним інститутам частини суверенітету; співробітництво як координація політики здебільшого не виходить за межі, окреслені суверенітетом. Одночасно можна визначити умови, спільні для процесів співробітництва та інтеграції; спільність цілей держав-партнерів, очікування ними зисків від взаємодій та взаємний характер цих зисків. В такому сенсі відносини співробітництва стають важливою передумовою для початку та розвитку інтеграційних процесів.

Отже, утилітарні, економічні чинники, а також усвідомлення можливості завдяки співробітництву досягти значних результатів стали важливими передумовами розгортання сучасних міжнародних інтеграційних процесів, насамперед економічної інтеграції. Вплив економічних чинників посилювався через усвідомлення народами та їх лідерами зменшення можливості в умовах взаємозалежності та поширення зброї масового знищення вирішувати конфлікти й міжнародні

проблеми силою. Саме взаємозалежність, її об'єктивність і неминучість у сучасному світі підштовхувала країни до кооперації, а на наступних етапах і до створення інституцій та вироблення спільних правових норм, які б регулювали відносини та процедури співробітництва в межах інтеграційного об'єднання.

На досвіді ЄС бачимо, що в межах об'єднання одна країна або група країн не може постійно нав'язувати свою волю іншим. В інтеграції немає місця як диктату, так і утриманству. Це підтверджують компетентні експерти. Зокрема, представник України при ЄС Р. Шпек відзначає, що „прикладі розширення ЄС демонструють, що це те об'єднання, куди ніхто насильно не затягує, а куди всі намагаються потрапити й набути повноправного членства” [3].

Слабкішим країнам, звичайно, може надаватися допомога з колективних фондів, що відповідає принципам міжнародної солідарності, однак ці кошти мають спрямовуватися на чітко визначені цілі, а не на латання дір у бюджеті. Загалом обсяг такої допомоги обмежується не фінансовими можливостями благополучних учасників угруповання, а їх готовністю витратити кошти на реалізацію власних цілей, пов'язаних із соціальним і економічним згуртуванням інтеграційної спільноти. Інакше кажучи, вони платитимуть за розвиток слабких партнерів, якщо переконаються, що це сприятиме консолідації об'єднання й що вони від цього виграють. Зокрема, йдеться про поліпшення інвестиційного клімату, розширення ринків збуту, соціальну й політичну стабільність. Якщо благополучні держави не бачать вигоди від такої солідарності, то примушувати їх до таких виплат даремно.

ЄС привабливий для України і з тієї точки зору, що підготовка до членства сприятиме утвердженню і зміцненню норм демократії, верховенства закону, людських свобод і прав в Україні, а також прискореному економічному розвитку, що позитивно впливатиме на життєвий рівень громадян [4].

Для успішного просування процесів інтеграції необхідно мати на увазі такі важливі передумови, як поступовість та наявність адекватного механізму їх здійснення. Справді, інтеграція має бути поступовою. Практика і досвід формування ЄС свідчать, що в інтеграції є свої закони розвитку, які неможливо обійти. Найпростіша форма інтеграції - зона вільної торгівлі, у межах якої країни-учасниці скасовують торговельні бар'єри, але зберігають власну політику відносно третіх країн. Якщо до цього додати єдиний зовнішній митний тариф, то вийде митний союз. Наступний крок - загальний ринок, або єдиний економічний простір. У ньому свобода пересування товарів у межах митного союзу доповнюється свободою пересування послуг, капіталів і людей.

У зв'язку з цим варто згадати заяву європейського комісара з питань зовнішніх відносин Б. Ферреро-Вальднер, у якій вона підкреслила, що

переговори про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС із закладанням цього положення у нову посилену угоду почнуться лише після того, як Україна стане членом СОТ [5]. У цьому контексті деякі сучасні вітчизняні дослідники проблем інтеграції України до світової економіки також зазначають, що „...повноцінне включення до світової економіки неможливе без участі в діяльності її найбільших офіційних інституцій” [6].

Вступ до СОТ має забезпечувати Україні:

- зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів практично на всі найважливіші товарні ринки розвинутих країн світу;
- збільшення валютних надходжень від експорту вітчизняної продукції і отримання режиму найбільшого сприяння в торговому просторі всіх країн-членів СОТ, в тому числі і ЄС [7].

Не будучи членом СОТ, Україна не може ефективно протидіяти застосуванню до неї в перспективі додаткових антидемпінгових і компенсаційних заходів нових членів ЄС. Це ще один аргумент на користь вступу України до Світової організації торгівлі, що дозволить їй користуватися відповідними механізмами захисту власних інтересів у цих питаннях.

Слід зазначити, що вступ України до СОТ вплине на створення в країні стабільнішого, більш передбачуваного законодавства, скоротить поле для можливої корупції і сприятиме детінізації економіки, посиленню можливостей для легального бізнесу, поліпшенню інвестиційного клімату.

Відкриття економіки у довгостроковій перспективі є суттєвим чинником загальноекономічного зростання. Зокрема, на думку керівника групи радників голови Національного Банку України В. Литвицького, прискорення вступу до СОТ необхідне для зростання обсягів промислового виробництва на рівні 5 – 6 % та нарощування експорту [8].

Фундаментальні геополітичні зрушення, що сталися у Європі, генерували нові процеси й тенденції, які, у свою чергу, обумовлюють як політичні, так і соціально-економічні чинники євроінтеграції України. Серед цих процесів і тенденцій можна відзначити наступні.

1. Різке погіршення геополітичного становища Росії в Європі, а також співвідношення її економічного та військового потенціалу з потенціалом Заходу. До того ж, Росія не має реальних союзників у Європі і не може розраховувати на активну підтримку з боку своїх партнерів по СНД.

2. Перехід Європи від біполярності до моноцентризму. Європа демонструє стабільність і динамізм, що дозволило створити об'єднання, які ефективно функціонують - Європейський Союз, НАТО і Раду Європи. Ці організації є ключовими в основних сферах міжнародних відносин у Європі - економічній інтеграції, зовнішньополітичному співробітництві та забезпеченні безпеки, співробітництві в соціальній, правовій і

гуманітарній сферах.

3. Курс країн ЦСЄ на створення економічних і політичних систем західного типу й на вступ у західні об'єднання.

4. Стан геополітичного вакууму на теренах СНД. Створення цього об'єднання запобігло повторенню югославського сценарію на території колишнього СРСР, але Співдружність майже не просунулася по шляху створення нової системи безпеки і співробітництва. Процеси диференціації економічних і політичних систем, національних інтересів і міжнародних орієнтирів тривають. Цілком ймовірно, що це може призвести до нових геополітичних зрушень у цьому регіоні.

Отже, майже всі європейські країни, включаючи постсоціалістичні, переконалися в тому, що головною, якщо не єдиною гарантією безпеки, стабільності і прогресу є західні об'єднання, які мають стати центром, що формує нову європейську архітектуру.

Таким чином, у довгостроковій перспективі всі об'єктивно зацікавлені в стабільній Європі. Найпростішим аргументом на користь такої точки зору є доказ від протилежного - з огляду на тривалу нестабільність в країнах, що стали на шлях корінних перетворень, дестабілізація в європейському регіоні означала б повернення до стану, що передував світовим війнам ХХ століття. „На сучасному етапі інтенсифікація політичного співробітництва України з ЄС є цілком можливою, а ефективна політична взаємодія уявляється пріоритетним інтеграційним фактором” [9].

Відтак проголошення Україною наміру до зовнішньополітичної консолідації з ЄС, спрямованої на зміцнення європейської безпеки і входження в європейський політичний, правовий, економічний, інформаційний, культурний простір, на тлі вищезазначених тенденцій і процесів видається цілком закономірним.

Відомий політичний експерт О. Дергачов вважає: „Не можна бути повноцінною європейською країною, не вступивши до ЄС. Мало того, для держави географічно перебувати в Європі, але не в ЄС, означає одне - отримання офіційної оцінки як держави недемократичної, як недостатньо цивілізованого партнера” [10]. Схожої думки дотримується й дослідниця українських геополітичних вимірів С. Василенко: „Інтеграція України в Європу - це об'єктивний процес сучасності. Він підготовлений всім ходом історичного розвитку нашої країни. Український етнос завжди був органічною складовою європейської спільноти” [11]. Проте, підкреслює С. Василенко, „інтеграція України до загальноєвропейського процесу відбувається повільно, але основні причини такого явища треба шукати, насамперед, не в зовнішніх, а у внутрішніх чинниках” [12].

Що стосується системних демократичних перетворень в політичній системі, то у цій сфері не спостерігається помітного просування.

Зокрема, Закон „Про Кабінет Міністрів України”, ухвалений

наприкінці 2006 року, не тільки не вирішив наявних проблем стабілізації діяльності політичних інститутів, але й виявився досить контроверсійним, що лише поглибило конфліктність взаємин між владними суб'єктами.

На сьогодні існує необхідність у прийнятті законів „Про Президента України”, „Про парламентську опозицію” тощо, а також законів, які мають привести положення виборчого законодавства у відповідність до європейських стандартів, зокрема в частині вдосконалення регулювання передвиборчої агітації.

Політична ситуація в Україні, викликана указами Президента щодо розпуску Верховної Ради у квітні - травні 2007 року, висвітлила цілковиту аномію судової системи.

Щодо конкретного виконання заходів, які мають прискорити рух України по шляху європейської інтеграції, то цьому істотно заважає нескоординованість державної політики щодо оптимізації євроінтеграційних процесів. Зокрема, чітко не визначені повноваження, права й ступінь відповідальності структур, які працюють у цій сфері, а також відповідних посадових осіб. Можна констатувати брак єдності поглядів серед провідних політичних сил та функціональних суб'єктів влади, а також ефективної взаємодії між зацікавленими сторонами щодо послідовної імплементації євроінтеграційної політики в країні. Іншими словами, головною проблемою на цьому шляху є неспроможність влади здійснювати євроінтеграційний курс [13].

Справді, незавершеність реформування політичної системи та брак консолідованого підходу до визначення напрямів зовнішньої політики України не дає можливості Євросоюзу чітко окреслити свою позицію щодо перспектив її майбутнього членства, задовольняючись політикою сусідства.

Наразі до питань, які викликають заклопотаність Євросоюзу, належать забезпечення стабільного економічного зростання, створення привабливого інвестиційного клімату, скасування податкових пільг, суперечливі процедури перегляду результатів приватизації, зміцнення судової гілки влади, подолання корупції, адаптація національного законодавства до норм Європейського Союзу, здійснення територіальної та адміністративної реформи, вдосконалення політичної, правової й соціальної систем.

Щодо цього, на нашу думку, вельми корисними можуть бути уроки, названі послом Угорщини в Україні А. Барзоні на прикладі власної країни, врахування яких необхідне для успішної інтеграції до ЄС: 1) у порадах ЄС потрібно виокремлювати корисні і не дуже; 2) країною не можна управляти з опозиції. Опозиція має не заважати уряду, а контролювати дії більшості і чекати на чергові вибори; 3) результати виборів треба визнавати навіть якщо це означає поразку. Тобто фальсифікацію або силовий зрив виборів у ЄС просто не зрозуміють; 4) політики мають

домовлятися, а не воювати за владу. Інакше жоден серйозний інвестор до країни не прийде; 5) приєднання до ЄС є не змаганням з сусідами, а конкуренцією усередині країни [14].

У цьому аспекті, на нашу думку, з метою суттєвого прискорення та оптимізації здійснення євроінтеграційних заходів в нашій державі можуть бути запропоновані такі заходи: 1) широка дискусія із залученням політиків та експертів стосовно конкретних заходів та концептуальних положень відповідних законопроектів; 2) створення міжвідомчих робочих груп із залученням провідних політичних сил, представників органів влади щодо напрацювання концептуальних напрямів євроінтеграційної політики та відповідних законопроектів з їх обов'язковим одночасним узгодженням з європейським законодавством.

Підсумовуючи результати нашої розвідки, ми дійшли висновку про існування таких аспектів, як взаємообумовленість, взаємозалежність та взаємовплив політичних та соціально-економічних чинників і мотивів вступу до ЄС.

Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини.

Стосовно економічних чинників та мотивів вступу України до ЄС, то членство в цій організації дозволяє повністю використовувати переваги інтегрованої господарської системи, заснованої на єдиному внутрішньому ринку і єдиній валюті, а також скористатися фінансовими ресурсами структурних фондів і Європейського інвестиційного банку. В цьому плані європейська інтеграція є шляхом модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Інтелектуальний та науково-технічний потенціал України дає підстави на це сподіватися, а у поєднанні із завданням європейської інтеграції така мета може бути основою не лише економічної стратегії держави, а й основою політичної консолідації нації.

Література:

1. **Шишков Ю. В.** Европейская интеграция и СНГ: западный образец и его отражение в восточном зеркале // Развитие интеграционных процессов в Европе и России. – М.: Прогресс, 1997. – С. 176.
2. Див.: **Molle W.** The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy. – Dartmouth: Idershot, 1994. – P. 130.
3. **Шпек Р.** Україна – ЄС: крок до членства // Політика і час. – 2007. – № 5. – С. 11.

4. Там само.
5. Див.: Брюссель пропонує Україні бути ближче до ЄС // День. – 2007. – 6 марта. – С. 3.
6. **Маруняк Є. О.** Особливості прояву і взаємодії основних складових глобальної економіки на теренах України у контексті її приєднання до СОТ // Український географічний журнал. – 2007. – № 1. – С. 10.
7. Там само. – С. 8.
8. Див.: **Литвицький В.** Економічне зростання – 2006: від фонового до прискореного // Урядовий кур'єр. – 2007. – 23 січня. – С. 7.
9. **Ковальова О. О.** Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 236 - 237.
10. **Дергачов О.** Нова Європа для старої України // ПіК. – 2003. – № 7. – С. 15.
11. **Василенко С. Д.** Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2002. – С. 21.
12. Там само.
13. Див.: **Чальї В., Пашков М.** Куди веде Україну „дорожня карта” євроінтеграції // Зеркало недели. – 2007. – 17 марта. – С. 5.
14. Див.: Україне нашли место в Европе // Аргументы и факты в Украине. – 2007. – № 10. – С. 4.